

**บทบาทพิพิธภัณฑ์กับการปกป้องคุ้มครองมรดกวัฒนธรรม
ที่ไม่เป็นกายภาพ**

โดย พัน โสวหย่ง (Pan Shouyong)

แปลโดย ดร.พจนก กาญจนจันทร์

(Pan Shouyong, "Museums and the Protection of Cultural Intangible Heritage,"

Museum International, Vol.60, No.1-2, p. 12-19, 2008

©UNESCO Sector for Culture, published by Blackwell Publishing, reproduced with permission.)

“ พิพิธภัณฑ์แห่งชาติจีน (National Museum of China) ที่กรุงปักกิ่งก็มีการจัดแสดงครั้งใหญ่ว่าด้วย “นิทรรศการมรดกแห่งชาติด้านวัฒนธรรมที่ไม่เป็นกายภาพ” (Intangible Cultural Heritage Exhibition) เพื่อเป็นการให้ความรู้และเป็นการสร้างกระแสการตระหนักรู้ในเรื่องนี้ นิทรรศการนี้ก็ทำให้เกิดข้อถกเถียงที่รุนแรงในตอนนั้น บัญชีรายชื่อมรดกที่ไม่เป็นกายภาพที่ว่านี้ จัดทำโดยหน่วยงานท้องถิ่นแล้วเสนอต่อหน่วยงานระดับจังหวัด ปัญหาที่พบก็คือ บัญชีรายชื่อมรดกของแต่ละจังหวัดนั้นไม่ได้เป็นมาตรฐานเดียวกัน แล้วบางหน่วยงานก็แจ้งว่ามรดกของตนถูก “แย่งชิง” ไป ”

พัน โสวหย่ง ศาสตราจารย์ด้านมานุษยวิทยาและพิพิธภัณฑศึกษา จาก Central University for National Minorities สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาเอกสาขาชนกลุ่มน้อยศึกษา (มานุษยวิทยา) (National Minority Studies (Anthropology)) เขาเป็นนักวิจัยพิเศษแห่งพิพิธภัณฑชนกลุ่มน้อยจีน (Chinese Museum of National Minorities) และเป็นสมาชิกที่มีความเชี่ยวชาญพิเศษของ National Planning Committee of Chinese Eco-Museums ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบด้านการวางแผนอนุรักษ์ให้กับโครงการปกป้องคุ้มครองวัฒนธรรมประเพณีของชนกลุ่มน้อย ที่เมืองซานเสียด้าป่า หรือเมืองเขื่อนสามผา (Three Gorges Reservoir District) และโครงการอนุรักษ์วัตถุวัฒนธรรมชนกลุ่มน้อยในจีน และโครงการขนาดใหญ่อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม มีผลงานตีพิมพ์ชิ้นสำคัญเรื่องล่าสุด เช่น “ศตวรรษแห่งมรดกของชาติ เล่มที่ 2” (บรรณาธิการ 2005) (The Century’s National Treasures II) “การพัฒนางานวิจัยของพิพิธภัณฑสมัยใหม่ในตะวันตก” (Developmental Aspects of Research in Modern Western Museums) (บรรณาธิการ 2005) “อีโคมิวเซียม เสมือนกระจกสะท้อน” (The Eco-Museum as Mirror) (2007)

จีนเป็นประเทศที่อุดมไปด้วยมรดกวัฒนธรรม และด้วยอำนาจของรัฐบาลในปัจจุบัน ที่รัฐเข้าไปมีบทบาทและรับผิดชอบในทุก ๆ ด้านที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม แต่ในขณะเดียวกัน การพัฒนาด้านเศรษฐกิจของรัฐจีนก็ดำเนินไปอย่างไม่เสมอภาคกัน บางภูมิภาคของประเทศได้รับการพัฒนา มากกว่า อย่างในภาคตะวันตก ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีมรดกวัฒนธรรมที่ไม่ใช่กายภาพ (intangible culture) อยู่มากมาย แต่การพัฒนาด้านคมนาคมขนส่งกลับเป็นไปอย่างเชื่องช้า ซึ่งเป็นอุปสรรคอย่างมากต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ ภาคตะวันตกของจีนยังต้องเผชิญกับข้อจำกัดบางประการคือ วัตถุประสงค์เดิมอันเป็นเงื่อนไขที่นับว่าเป็นประโยชน์สำหรับการปกป้องคุ้มครองทรัพยากรวัฒนธรรม (cultural resources) ของชนกลุ่มน้อย มีอันต้องผันแปรไปเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เป็นอยู่ ยิ่งไปกว่านั้น กระแสการพัฒนาที่ถาโถมเข้ามา และการไหลบ่าของวัฒนธรรมจากภายนอกได้ทำให้ประเพณีการบอกเล่าต่าง ๆ (oral traditions) (เช่น ภาษาของชนกลุ่มน้อย) วรรณกรรม (รวมทั้งวรรณกรรมคลาสสิก และเอกสารต้นฉบับที่บันทึกด้วยอักษรภาษาชนกลุ่มน้อย) งานช่าง (เช่น การก่อสร้าง การประดิษฐ์ เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ และงานหัตถกรรมต่าง ๆ) ธรรมเนียม ประเพณี พิธีกรรม การเฉลิมฉลองต่าง ๆ ตลอดจนวัฒนธรรมในการกินการดื่มกำลังเปลี่ยนแปลงไป จนอยู่ในภาวะที่ใกล้จะเสื่อมสูญ ในอนาคตอันใกล้

การปกป้องคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมที่ไม่เป็นกายภาพ (protecting intangible heritage) : ปรากฏการณ์ซ้ำรอยของจีน และประเทศอื่น

ในภาษาจีนคำ “มรดกที่ไม่เป็นกายภาพ” (Intangible heritage) มีคำเรียกอีกคำว่า “มรดกที่ไร้รูป” (formless heritage) แม้ว่าคำเรียกที่สองนี้ จะสะท้อนความหมายของแนวคิดแบบเต๋าและพุทธ แต่คนส่วนใหญ่ก็ไม่ได้ให้ความสนใจเท่าใดนัก คำว่า “มรดกที่ไร้รูป” นี้ ถอดความมาจากภาษาญี่ปุ่นว่า “ทรัพยากรวัฒนธรรมที่ไร้รูป” (formless cultural resources) ซึ่งเหมือนกับภาษาฝรั่งเศสที่ใช้คำว่า patrimonie immatériel ที่แปลมาจากภาษาอังกฤษแบบตรงตัวว่า intangible culture ที่ปรากฏในเอกสารทางการและในรายงานต่าง ๆ แต่ต่อมา คำว่า formless heritage ก็ค่อย ๆ เลือนหายไป

แม้ว่าคำเรียกแต่ละคำ จะมีความหมายเฉพาะที่ต่างกันออกไป เช่นเดียวกับวัฒนธรรมประเพณีของจีนก็เช่นเดียวกัน ที่มีหลากหลายและปฏิบัติกันมาช้านาน จากข้อมูลเอกสารจีนโบราณจะเห็นได้ว่า ประเพณีท้องถิ่นจีนนั้นสามารถสืบย้อนไปถึงสมัยโบราณ เอกสารโบราณต่าง ๆ ของจีนมีเนื้อความพรรณนาถึงวิถีชีวิตของผู้คน ซึ่งก็คือมรดกที่ไม่เป็นกายภาพนั่นเอง โดยน่าจะเริ่มมาตั้งแต่มยุคของ “คัมภีร์ชือจิง”¹ ซึ่งคำว่า “ประเพณี” (customs) ปรากฏในเอกสารโบราณตั้งแต่สมัยราชวงศ์ฮั่น ในงานประพันธ์ของนักประวัติศาสตร์ **ปังกู (班固)** มีชีวิตระหว่าง ค.ศ. 32-92 เป็นผู้เริ่ม

¹ คัมภีร์ชือจิง (Shi jing หรือ Book of Odes) คือหนึ่งในวรรณกรรมคลาสสิกของจีนโบราณในสมัยราชวงศ์โจว (Zhou Dynasty) หรือที่ในทางประวัติศาสตร์คือระหว่างยุคฤดูร้อนและฤดูใบไม้ร่วง (Spring and Autumn period) ถึงยุครณรัฐ (Warring States period) เป็นบทกวีโบราณที่เก่าแก่ที่สุดที่ประพันธ์โดยชงจื่อ

ประพันธ์พงศาวดารราชวงศ์ฮั่น² และก่อนหน้านั้น (55 ปีก่อนคริสตกาล – ค.ศ. 18) ก็มีนักปรัชญานามว่า หยางฮยง (揚雄) ที่ประพันธ์ตำราฟ่งเหยียน (方言) ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับภาษาถิ่นในภูมิภาคต่าง ๆ ของจีน ซึ่งงานประพันธ์ชิ้นหลังนี้เป็นการจัดจำแนกประเพณีท้องถิ่น ในแง่วิชาการและในเชิงการปกครอง อย่างไรก็ตาม ความตื่นตาตื่นใจกับประเพณีท้องถิ่นของจีนในสมัยโบราณนั้นได้เปลี่ยนไปแล้ว ดังที่เห็นจากในสถานการณ์จริงในปัจจุบันของการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมที่ไม่เป็นกายภาพ

ในบริบทของโลกาภิวัตน์ การอนุรักษ์มรดกที่ไม่เป็นกายภาพคือปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่จะช่วยสร้างและขยายความรู้ความเข้าใจถึงความหมายและคุณค่าของมรดกวัฒนธรรม

ใน “หลักการและแนวทางในการปกป้องคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมของชนพื้นเมือง” (Principles and Guidelines for the Protection of the Heritage of the Indigenous People’s) ขององค์การสหประชาชาติ (United Nations) ได้ให้คำนิยามมรดกประเภทนี้ว่า หมายถึง “องค์ความรู้ วิถีปฏิบัติที่สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น” “วรรณกรรมหรือศิลปะที่อาจจะถูกสร้างขึ้นในอนาคต” และ “ดนตรี การร่ายรำ เพลง พิธีกรรม สัญลักษณ์ ลวดลาย (design) เรื่องเล่า บทกวี ความรู้เชิงวิทยาศาสตร์ที่เกี่ยวกับการเกษตร เทคโนโลยี และนิเวศวิทยา ซึ่งรวมถึงการเพาะปลูก การรักษาโรค โดยการใช้ส่วนผสมจากพืชและสัตว์” (UNESCO 2000) แต่ในทางวิชาการ ข้อถกเถียงถึงความเข้าใจในเรื่องคำนิยามดังกล่าวนี้ได้เคลื่อนไปเร็วมาก เมื่อ ค.ศ. 2003 ยูเนสโกก็ได้ออกอนุสัญญาว่าด้วยเรื่องการปกป้องคุ้มครองมรดกที่ไม่เป็นกายภาพ (Convention for Safeguarding of the Intangible Heritage) เพื่อไปหนุนเสริมกฎหมายที่ให้การคุ้มครองมรดกมีความรัดกุมมากขึ้น โดยที่ในอนุสัญญาดังกล่าวนั้น คำว่า “มรดกมุขปาฐะและมรดกที่ไม่เป็นกายภาพ” (oral and intangible heritage) ได้ถูกปรับเปลี่ยนเป็น “มรดกวัฒนธรรมที่ไม่เป็นกายภาพ” (intangible cultural heritage)

จีนเป็นประเทศผู้นำด้านการอนุรักษ์มรดกที่ไม่เป็นกายภาพที่แข่งขันมาก เมื่อ ค.ศ. 2001 กระทรวงวัฒนธรรมของจีนได้จัดงานประชุมสัมมนานานาชาติ เรื่องการอนุรักษ์วัฒนธรรมพื้นบ้านของชนกลุ่มน้อย (International Symposium of the Conservation of the Traditional Folk Culture of National Minorities) ได้มีการเชิญหน่วยงานรัฐ ทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ตลอดจนนักศึกษาจากสามสิบกว่าประเทศ เช่น เยอรมนี อียิปต์ ญี่ปุ่น และบราซิล ให้มาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับการปกป้องคุ้มครองวัฒนธรรมพื้นบ้าน ในขณะที่เดียวกันจีนก็บัญญัติกฎหมายว่าด้วยการปกป้องคุ้มครองวัฒนธรรมพื้นบ้านของชนกลุ่มน้อยในจีน (Laws for the Protection of Chinese National Minority Folk Cultures) และในปีเดียวกันนั่นเองที่ “จิวคุนฉวี”³ (kunqu opera) ก็ได้รับการประกาศโดยยูเนสโก ให้เป็นผลงานชิ้นเอกด้านมรดกวัฒนธรรมมุขปาฐะและมรดกวัฒนธรรม

² พงศาวดารราชวงศ์ฮั่น (Book of Han) เป็นประวัติศาสตร์ยุคก่อนราชวงศ์ฮั่นหรือราชวงศ์ฮั่นตะวันตก (Western Han Dynasty) (206 ปีก่อนคริสตกาล-ค.ศ. 24) มีทั้งสิ้น 120 เล่ม

³ จิวคุนฉวี เป็นการแสดงเวทีที่เก่าแก่ที่สุดของจีน โดยทั่วไปจะประกอบไปด้วยการแสดง 24 ฉาก มีผู้แสดง 12 คน ที่มีทั้งการแสดงท่าทาง การต่อสู้ และแสดงท่ากายกรรม โดยมีดนตรีประกอบจากเครื่องเป่าและเครื่องสายและอาจจะมีการร้องและการรำที่ต้องใช้ทักษะขั้นสูง

ที่ไม่ใช่กายภาพของมนุษยชาติ (Masterpieces of Oral and Intangible Cultural Heritage of Humanity) ซึ่งมีผลให้แผนงานวิจัยและการอนุรักษ์มรดกที่ไม่เป็นกายภาพของจีนก้าวรุดหน้าไปอีก และหลังจากนั้นไม่นาน หน่วยงานภาครัฐระดับท้องถิ่นไปจนถึงระดับประเทศ ก็ได้มีการเสนอแผนการดำเนินงานในเรื่องดังกล่าว จนทำให้มีการจัดตั้งหน่วยงานรัฐที่มาดูแลเรื่องนี้โดยตรง ได้แก่ ศูนย์การปกป้องคุ้มครองมรดกที่ไม่เป็นกายภาพแห่งชาติจีน (National Intangible Heritage Protection Centre) ซึ่งมีหน้าที่ในการฟื้นฟูวัฒนธรรมที่ไม่เป็นกายภาพสำหรับเป็นตัวแทนในเบื้องต้น นอกจากนี้หน่วยงานรัฐตั้งใหม่ดังกล่าวนี้แล้ว ก็ยังมีหน่วยงานและองค์กรอื่น ๆ ที่จัดตั้งขึ้นโดยมีการดำเนินกิจกรรมและโครงการที่เกี่ยวกับเรื่องนี้ เช่น สมาคมศิลปินพื้นบ้านจีน (Association of Chinese Folk Artists) ได้ตั้งโครงการ “ฟื้นฟูวัฒนธรรมพื้นบ้านจีน” (Rescue Plan for Chinese Folk Culture) นอกจากนี้สถาบันการศึกษาอย่างมหาวิทยาลัยหลายแห่งตามเมืองต่าง ๆ เช่น ปักกิ่ง หนานหนิง กว่างโจว และคุนหมิง ก็เริ่มบรรจุรายวิชาที่ว่าด้วยเรื่องวัฒนธรรมพื้นบ้านและวัฒนธรรมที่ไม่เป็นกายภาพไว้ในหลักสูตร มหาวิทยาลัยยูนานได้สร้างพิพิธภัณฑ์มานุษยวิทยาขึ้น และเสนอให้ก่อตั้งหมู่บ้านชนกลุ่มน้อยยูนานขึ้น ซึ่งทั้งหมดที่กล่าวมานี้ ก็สะท้อนให้เห็นว่า ภารกิจในเรื่องนี้มิได้ถูกปล่อยให้เป็นที่ของพิพิธภัณฑ์ แต่เพียงลำพัง แต่สถาบันด้านวัฒนธรรมและด้านการศึกษาที่มีส่วนขับเคลื่อนในเรื่องนี้ด้วย

ในเดือนตุลาคม ค.ศ. 2002 หน่วยงานภาคพื้นทวีปเอเชียแปซิฟิกของ ICOM (International Council of Museum) หรือ สภาพิพิธภัณฑ์สากลได้จัดประชุมระดับภูมิภาคครั้งที่ 7 ขึ้นที่เซี่ยงไฮ้ ในหัวข้อเรื่อง “พิพิธภัณฑ์ มรดกที่ไม่เป็นกายภาพและโลกาภิวัตน์” (Museums, Intangible Heritage and Globalization) ในครั้งนั้นได้มีการลงนามใน **กฎบัตรเซี่ยงไฮ้**⁴ (Shanghai Charter) ซึ่งในกฎบัตรดังกล่าวได้เน้นถึงการทำความเข้าใจขอบเขตความหมายของ มรดกวัฒนธรรม (cultural heritage) ว่าประกอบไปด้วยอะไรบ้าง โดยมีความหมายครอบคลุมไปถึงมรดกวัฒนธรรมที่ไม่ใช่กายภาพ (intangible cultural heritage) ที่ควรจะได้รับคำแนะนำได้อย่างชัดเจนและเข้าใจง่ายในพิพิธภัณฑ์ ซึ่งพิพิธภัณฑ์ก็ถือเป็นภาคีที่มีบทบาทอย่างสำคัญในการสร้างเสริมการตระหนักรู้เรื่องการปกป้องคุ้มครองมรดกเชิงมานุษยวิทยาที่ไม่เป็นกายภาพ (intangible anthropological heritage) นอกจากนี้แล้ว ในกฎบัตรดังกล่าวยังมีข้อความว่า “ความสำคัญของความคิดสร้างสรรค์ การประยุกต์ใช้ และการมีเอกลักษณ์ของผู้คน ของสถานที่และของชุมชน โดยมีกรอบคิดที่เอื้อให้ เสียสละ ค่านิยม ประเพณี ภาษา ประวัติศาสตร์บอกเล่า วิถีพื้นบ้านและอื่น ๆ ได้ดำรงอยู่ และมีพื้นที่ในการนำเสนอในพิพิธภัณฑ์ และในปฏิบัติการด้านมรดกวัฒนธรรม” การประชุมที่เซี่ยงไฮ้ครั้งนั้น ยังทำให้พิพิธภัณฑ์ต่าง ๆ ในภูมิภาคเอเชียและแปซิฟิกได้ตระหนักถึงประเด็นดังกล่าวนี้ด้วย ต่อมาในเดือนตุลาคม ค.ศ. 2004 การประชุมสามัญครั้งที่ 20 ของสภาพิพิธภัณฑ์สากล จัดขึ้นที่กรุงโซล ภายใต้หัวข้อพิพิธภัณฑ์และมรดกที่ไม่เป็นกายภาพ (Museums and Intangible Heritage) ในที่ประชุมนี้บรรดาผู้แทนจากพิพิธภัณฑ์ทั่วภูมิภาคเอเชียและแปซิฟิกมีความเห็นเป็นไปในทิศทางเดียวกัน แต่สำหรับจีนแล้ว สถานการณ์ปัจจุบันในเรื่องดังกล่าวนี้ยังนับเป็นสิ่งที่ท้าทายอย่างยิ่งต่อชุมชนระหว่างประเทศ

⁴ ดู http://icom.museum/shanghai_charter.html

จีนได้ให้สัตยาบันในอนุสัญญาสำหรับมรดกทางวัฒนธรรมและมรดกทางธรรมชาติแห่งโลก (Convention for the World Cultural and Natural Heritage) เมื่อเดือนธันวาคม ค.ศ.1985 และสองปีต่อมา แหล่งภูมิทัศน์อันงดงามของจีนหกแห่งได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก (World Heritage List) หากกล่าวโดยเปรียบเทียบ จีนเป็นประเทศที่มีแหล่งมรดกโลกมากถึง 35 แห่ง⁵ เป็นแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรม 25 แห่ง แหล่งมรดกโลกทางธรรมชาติหกแห่ง และแหล่งมรดกโลกประเภทผสมสี่แห่ง นอกจากนี้ ยังมีมรดกวัฒนธรรมไม่ใช่มรดกโลกที่ได้รับการประกาศเป็น ผลงานชิ้นเอกด้านมรดกวัฒนธรรมมุขปาฐะและมรดกวัฒนธรรมที่ไม่ใช่กายภาพของมนุษยชาติ (Masterpieces of Oral and Intangible Cultural Heritage of Humanity) อีกสี่รายการด้วยกัน แล้วยังมีแหล่งที่ยื่นเสนอเป็นแหล่งมรดกโลก (Tentative List) อีกถึง 67 แห่ง⁶ ที่รอรับการพิจารณาถึงความ เป็นมรดกวัฒนธรรมที่มีคุณค่าและความโดดเด่นเป็นสากล ที่มีศักยภาพที่จะได้รับการประกาศให้เป็นมรดกโลก ไม่เพียงเท่านั้น แต่ยังมีมรดกวัฒนธรรมที่ไม่ใช่กายภาพอีกสี่รายการ ที่ผู้เชี่ยวชาญกำลังศึกษารวบรวมให้เป็นตัวแทนมรดกวัฒนธรรมมุขปาฐะหรือมรดกวัฒนธรรมที่ไม่ใช่กายภาพของจีน (China's anthropological, oral or intangible heritage) นอกจากจิวคูนฉวี ก็มีเครื่องดนตรีโบราณ गुจิง (guqin) คือพิณโบราณที่มีลักษณะยาว นอกจากนี้ยังมี mukmu ของชาวอุยกูร์ในซินเจียง และเพลงพื้นบ้านของชาวมองโกเลียในด้วย

นับไม่ถ้วน? วัฒนธรรมที่ไม่เป็นกายภาพในจีน

จีนเป็นประเทศที่มีประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับชนกลุ่มน้อยมายาวนาน นอกจากชาวจีนเชื้อสายฮั่นที่เป็นประชากรส่วนใหญ่แล้ว ยังมีชนกลุ่มน้อยในจีนอีกถึงห้าสิบห้ากลุ่ม และในแต่ละกลุ่มก็ยังมีกลุ่มย่อยอีกนับไม่ถ้วน เช่น กลุ่มชาติพันธุ์ม้ง ที่มีกลุ่มย่อยกว่าร้อยกลุ่ม หรือแม้แต่ในกลุ่มเชื้อสายฮั่นเองก็มีกลุ่มย่อยที่หลากหลายหากพิจารณาจากการมีภาษาถิ่นถึงเจ็ดภาษา แต่ละกลุ่มอาศัยอยู่ในสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน มีวิถีชีวิต ประวัติศาสตร์ และขนบธรรมเนียมประเพณีที่ต่างกันไป จึงทำให้แต่ละกลุ่มนั้นมีลักษณะทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะวัฒนธรรมที่ไม่เป็นกายภาพที่แตกต่างหลากหลายมาก ซึ่งกลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้อยู่ในเขตการปกครองถึงห้าพื้นที่ด้วยกัน จนทำให้มีคำกล่าวของจีนที่ว่า “ห่างกันห้าไมล์ภูมิทัศน์ต่างห่างกันสิบไมล์ประเพณีเปลี่ยน”

คำถามที่ตอบยากก็คือ มรดกวัฒนธรรมที่ไม่ใช่กายภาพของจีน มีอะไรบ้างที่ต้องการการอนุรักษ์ และการปกป้องคุ้มครอง ในการทำความเข้าใจเรื่องนี้อย่างแท้จริง รัฐบาลจีนได้ตีพิมพ์ระเบียบข้อบังคับ “ความคิดเห็นในการสร้างความเข้มแข็งให้การปกป้องคุ้มครองมรดกที่ไม่เป็นกายภาพของจีน” (Ideas on Strengthening the Protection of China's Intangible Heritage) ขึ้นใน ค.ศ. 2005 ซึ่งช่วยขยายความเข้าใจในหลักการดำเนินงานในภาคสนาม และต่อมรดกวัฒนธรรมที่เป็นเป้าหมายในการอนุรักษ์ด้วย ทั้งนี้ กระทรวงวัฒนธรรมของจีนได้จัดทำบัญชีวัฒนธรรมที่สมควรพิจารณาให้เป็น

⁵ ปัจจุบันจีนมีแหล่งมรดกโลกรวมทั้งสิ้น 48 แห่ง เป็นแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรม 34 แห่ง มรดกโลกทางธรรมชาติ 10 แห่ง และมรดกโลกแบบผสม 4 แห่ง – ผู้แปล (<http://whc.unesco.org/en/statesparties/cn>, สืบค้นเมื่อ 26 มีนาคม 2016)

⁶ ปัจจุบันจีนมีแหล่งมรดกที่รอการพิจารณาประกาศเป็นแหล่งมรดกโลก 55 แห่ง – ผู้แปล (อ้างแล้ว)

มรดกที่ไม่เป็นกายภาพของจีน และกำหนดให้มรดกเหล่านั้นมีความสำคัญที่ลดหลั่น เป็นระดับชาติ (national) ระดับมณฑล (provincial) ระดับเมือง (municipal) และระดับตำบล (district) มาใน ค.ศ. 2006 รายชื่อมรดกวัฒนธรรมที่ไม่เป็นกายภาพแห่งชาติจีน 518 รายการได้รับการเผยแพร่เป็นครั้งแรก ซึ่งในจำนวนรายการดังกล่าวนั้น แบ่งออกเป็น 10 ประเภท ซึ่งเป็น “วัฒนธรรมพื้นบ้าน” (folk culture) 31 รายการ “เพลงพื้นบ้าน” (folk music) 72 รายการ “การฟ้อนรำ” (dance) 41 รายการ “การแสดงพื้นบ้าน” (traditional theatre) 92 รายการ “งานประพันธ์” (poetry) 46 รายการ “การแสดงกายกรรมและการละเล่น” (acrobatics and athletics) 17 รายการ “จิตรศิลป์” (fine arts) 51 รายการ “หัตถกรรมพื้นบ้าน” (traditional handicrafts) 89 รายการ “การแพทย์แผนโบราณ” (traditional medicine) 6 รายการ และ “ประเพณีท้องถิ่น” (local customs) 70 รายการ (ได้แก่ เทศกาลและกิจกรรมการเฉลิมฉลอง) รวมเป็น 146 รายการที่ขึ้นบัญชี ซึ่งเมื่อสิ้น ค.ศ. 2008 ข้อมูลที่แท้จริงของมรดกวัฒนธรรมที่ไม่เป็นกายภาพน่าจะสมบูรณ์ขึ้น

เมื่อมีบัญชีมรดกแห่งชาติด้านวัฒนธรรมที่ไม่เป็นกายภาพเกิดขึ้นมา พิพิธภัณฑ์แห่งชาติจีน (National Museum of China) ที่กรุงปักกิ่งก็มีการจัดแสดงครั้งใหญ่ว่าด้วย “นิทรรศการมรดกแห่งชาติด้านวัฒนธรรมที่ไม่เป็นกายภาพ” (Intangible Cultural Heritage Exhibition) เพื่อเป็นการให้ความรู้และเป็นการสร้างกระแสการตระหนักรู้ในเรื่องนี้ นิทรรศการนี้ก็ทำให้เกิดข้อถกเถียงที่รุนแรงในตอนนั้น บัญชีรายชื่อมรดกที่ไม่เป็นกายภาพที่มานี้ จัดทำโดยหน่วยงานท้องถิ่นแล้วเสนอต่อหน่วยงานระดับจังหวัด ปัญหาที่พบก็คือ บัญชีรายชื่อมรดกของแต่ละจังหวัดนั้นไม่ได้เป็นมาตรฐานเดียวกัน แล้วบางหน่วยงานก็แจ้งว่า มรดกของตนถูก “แย่งชิง” ไป

ข้อมูลล่าสุดในบัญชีมรดกแห่งชาติด้านวัฒนธรรมที่ไม่เป็นกายภาพ บางรายการเป็นรายการร่วม ตัวอย่างเช่น มรดกประเภทดนตรีพื้นบ้าน ของกลุ่มเหลียงฮวาซาน (Lianghuashan) กลุ่มเอ้อลางซาน (Erlangshan) และเหล่าเหยียนซาน (Laodieshan) ; เพลงถู่ (Tu) ของชนกลุ่มน้อยตานหามา (Danma), ซีหลีซือ (Qilisi) และฉิวฉานซือ (Qutansi) ; หรือของกลุ่มหุย (hui) มุสลิมแห่งหนิงเซีย (Ningxia) ซึ่งหากแต่ละกลุ่มเสนอขึ้นบัญชีมรดกดังกล่าวเป็นของตนเอง ก็จะทำให้มีรายการในบัญชีไม่ได้มีแค่ 518 รายการ แต่จะมีถึง 640 รายการ

จากการวิเคราะห์เนื้อหาสาระของมรดกที่ไม่เป็นกายภาพที่ได้รับการขึ้นบัญชีในแต่ละรายการ พบว่า หากพิจารณารายการตามความหมาย ตามรูปแบบและตามขอบเขตการแพร่กระจายแล้ว ก็จะมีถึง 9,000 รายการย่อย เพราะมรดกบางรายการนั้น ครอบคลุมพื้นที่กว้างไกลมาก เช่น ตำนานของ Gesar ที่ครอบคลุมถึงเจ็ดภูมิภาคหรือจังหวัด คือ ทิเบต ชิงไห่ กานซู เสฉวน ยูนนาน มองโกเลียใน และซินเจียง ซึ่งทั้งหมดนี้คิดเป็นพื้นที่ถึงหนึ่งส่วนสิบของประเทศจีน เทศกาลบางเทศกาล เช่น เทศกาลฤดูใบไม้ผลิ เกี่ยวข้องกับยี่สิบสี่ช่วงในทางสุริยคติ หรือจะเป็นเทศกาลสิ้นปี และเทศกาลอื่นๆ ที่มีการเฉลิมฉลองกันทั่วประเทศจีน ซึ่งส่งอิทธิพลไปยังพื้นที่อื่นๆ ไปทั่วภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วย ซึ่งการเฉลิมฉลองของแต่ละพื้นที่ก็มีลักษณะเป็นของตัวเอง จึงทำให้ยากต่อการกำหนดวิธีการอนุรักษ์ที่ตายตัวให้กับเทศกาลเหล่านั้น

การลื่นสุญของมรดกที่ไม่เป็นกายภาพ

เมื่อรัฐบาลจีนดำเนินนโยบายเปิดประเทศและปฏิรูปประเทศใน ค.ศ. 1984 หนึ่งในนโยบายใหม่นั้นคือ การพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกอย่างเมืองเสิ่นเจิ้น (Shenzhen) ให้เป็น “พื้นที่เศรษฐกิจพิเศษ” ที่ทำหน้าที่เป็น “ประตูประเทศ” อีกนโยบายก็คือ การขับเคลื่อนประเทศสู่เวทีโลก (ในตอนนั้น มีสำนักพิมพ์แห่งหนึ่งตีพิมพ์หนังสือชุดชื่อว่า Moving Towards the World ซึ่งต่อมาได้รับการยกย่องให้เป็นวีรบุรุษทางวัฒนธรรม) มีแนวคิดใหม่เกิดขึ้นมากมายและไหลเวียนในสังคมจีน พร้อมกันนั้นวิถีทางวัฒนธรรมใหม่ ๆ ก็เกิดขึ้นทั่วทั้งประเทศจีน กิจกรรมการท่องเที่ยวและการบริการก็เกิดขึ้น อย่างเช่นที่เสิ่นเจิ้น มีการสร้างสถานที่สำหรับสาธารณะขึ้นใหม่สองแห่งด้วยกัน ซึ่งเห็นได้ทันทีว่าเป็นหน้าต่างสู่โลกที่สอดรับกับหมู่บ้านวัฒนธรรม ที่แสดงภาพแทนของประเพณีพื้นบ้านจีน และจากนั้นการสร้างจำลองหมู่บ้านกลุ่มชาติพันธุ์ก็มีให้เห็นทั่วประเทศจีน แห่งแรกคือหมู่บ้านชนกลุ่มน้อยยูนนานในกรุงปักกิ่ง หมู่บ้านหัวเฉียว (Huaqiao) ที่ชิงหลง (Xinglong) บนเกาะไหหลำ หรือเมืองสุริยันจันทร์ (Sun and Moon City) ในเฉิงตู (Chengdu) และพระราชวังฤดูร้อนที่เสิ่นหยาง (Shenyang)

แหล่งท่องเที่ยวขนาดใหญ่หลายแห่ง ที่เป็นหมู่บ้านชนกลุ่มน้อยได้รับความนิยมนอย่างมากและประสบความสำเร็จทางเศรษฐกิจอย่างล้นหลาม ไม่นานนักการหาผลประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจจากประเพณีพื้นบ้านของชนกลุ่มน้อยก็เข้มข้นขึ้น ในแต่ละแหล่งเกิดสารพัดกิจกรรมทางวัฒนธรรม เช่น กิจกรรมแปลก ๆ หรือร้านขายของเก่า ที่ผู้ค้ารายเล็กกว้านซื้อของเก่าจากบ้านเรือนทุกตรอกซอกซอยมาขาย จนมีคำกล่าวที่ว่า “ถ้าอยากรวย ก็ไปรื้อหลุมศพ” มาในทศวรรษ 1990 กิจกรรมดังกล่าวลดลง พิพิธภัณฑสถานจำนวนมากเกิดขึ้นราวกับดอกเห็ด ภายในระยะเวลาเพียงสิบกว่าปี มรดกที่ไม่เป็นกายภาพของจีนก็สูญหายไปจำนวนมาก เช่น เครื่องแต่งกายและเครื่องประดับของกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง ที่กลายเป็นสินค้าหายากและราคาสูง

จากเดิมที่พิพิธภัณฑสถานคือแหล่งที่ให้ความรู้เกี่ยวกับมรดกที่เป็นกายภาพ แต่ไม่ค่อยมีบทบาทกับมรดกที่ไม่เป็นกายภาพมากนัก และจากช่องโหว่ของกฎหมาย ที่เป็นช่องว่างทำให้ภาคธุรกิจกอบโกยผลประโยชน์อย่างมหาศาลจากมรดกวัฒนธรรมและที่ดินของชนกลุ่มน้อย โดยการนำเอามรดกวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ออกไปนอกพื้นที่เพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจ มีหน้าซ้ำยังบิดเบือนไปจากประเพณีดั้งเดิม เช่น งานเทศกาลที่ยังมีประเพณีการเฉลิมฉลองอยู่ ได้ถูกนำออกไปจัดในหมู่บ้านวัฒนธรรมพื้นบ้านและในหมู่บ้านชนกลุ่มน้อย ที่ได้รับการเสนอให้ได้รับการปกป้องคุ้มครอง โดยมีโปรแกรมสี่ถึงเก้าเดือน ที่มีการจัดแสดงประเพณี “เทศกาลสาดน้ำ” (Water Sprinkling Festival or Chengding Ceremony) วันละสี่ครั้ง แล้วเรียกการแสดงนี้ว่าเป็น Xi Drama (เทศกาลสาดน้ำ เปลี่ยนชื่อเป็นพาดสามี่ด้วยน้ำ) ซึ่งกรณีนี้ถือว่าการขโมยวัฒนธรรม หน้าซ้ำยังไปทำให้ผิผิวและสร้างความไม่พอใจให้กับเจ้าของวัฒนธรรมอย่างมาก

พิพิธภัณฑ์จะช่วยปกป้องคุ้มครองมรดกที่ไม่เป็นกายภาพได้อย่างไร

ปัจจุบันนี้ประเทศจีนมีพิพิธภัณฑ์ประเภทต่าง ๆ อยู่มากกว่า 2,300 แห่ง ร้อยละ 70 ในจำนวนนั้นเป็นพิพิธภัณฑ์ขนาดเล็กถึงขนาดกลาง ที่ตั้งอยู่ตามเมืองต่าง ๆ คนที่ทำงานในพิพิธภัณฑ์เหล่านั้นส่วนใหญ่ทำงานในหน่วยงานที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์มรดกที่ไม่เป็นกายภาพด้วย

วันที่ 18 พฤษภาคม ค.ศ. 2005 มีวันพิพิธภัณฑ์สากล (International Museum Day) เป็นครั้งแรก (ซึ่งหัวข้อการจัดงานคือ พิพิธภัณฑ์และมรดกที่ไม่เป็นกายภาพของเรา - Museums and our Intangible Heritage) ในงานนี้ ผู้ช่วยผู้อำนวยการพิพิธภัณฑ์อิมพีเรียลพาเลซ (Imperial Palace Museum) ที่กรุงปักกิ่ง นายหลี่เหวินซวี (Li Wenxu) ได้ให้สัมภาษณ์ เทคโนโลยีเดลี (Technology Daily) ถึงเรื่องความรู้ความเข้าใจเรื่องมรดกที่ไม่เป็นกายภาพ ว่ามรดกประเภทนี้ได้หยั่งรากลงในจีน โดยมีพื้นที่และได้รับการนำเสนอในพิพิธภัณฑ์จีนด้วย แต่ประเด็นต่อมาคือ แล้วจะอธิบายถึงความสำคัญของการปกป้องคุ้มครองมรดกเหล่านั้นว่าอย่างไร ในที่นี้อาจกล่าวได้ว่า การปกป้องคุ้มครองดังกล่าวจะทำให้เราสามารถเก็บรักษาบันทึกต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับสังคมของเรา ตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน พิพิธภัณฑ์จึงควรมีบทบาทที่สำคัญยิ่งในการปกป้องคุ้มครองและสงวนรักษา เป็นแหล่งสำหรับการศึกษาค้นคว้า ตลอดจนเป็นพื้นที่นำเสนอมรดกวัฒนธรรมของเรา และหน้าที่ดังกล่าวนี้ก็ควรครอบคลุมไปถึงมรดกที่ไม่เป็นกายภาพด้วย

รูปแบบและวิธีการต่าง ๆ ในการรักษามรดกที่ไม่เป็นกายภาพของจีนให้มีชีวิตในพิพิธภัณฑ์นั้น เป็นเรื่องที่ยังต้องมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนกันจากหลาย ๆ ฝ่าย รวมทั้งการเข้ามามีส่วนร่วมของพิพิธภัณฑ์ขนาดเล็กไปจนถึงขนาดกลาง ในการสำรวจแหล่งข้อมูลมรดกที่ไม่เป็นกายภาพในพื้นที่ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เช่น ภาพถ่ายและเอกสารที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งที่สัมพันธ์กับพิพิธภัณฑ์ที่เกี่ยวกับเทศกาลท้องถิ่นในพื้นที่ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ (เช่น เทศกาลฤดูใบไม้ผลิ เป็นต้น) ที่ทำให้ชัดเจนในนิทรรศการพิพิธภัณฑ์ (รวมทั้งการนำขมนิทรรศการด้วย) ในฐานะที่เป็นเครื่องมือในการเผยแพร่ความเข้าใจเกี่ยวกับมรดกที่ไม่เป็นกายภาพ และเรื่องที่จะต้องคำนึงถึงอีกก็คือการสร้างพิพิธภัณฑ์เสมือนจริง (virtual museums) ในรูปของการบันทึกมรดกที่ไม่เป็นกายภาพทุกรูปแบบให้เป็นข้อมูลดิจิทัล เพื่อเป็นแหล่งข้อมูลที่อยู่ในรูปแบบที่สาธารณะสามารถเข้าถึงได้ และแผนเบื้องต้นของพิพิธภัณฑ์ชนกลุ่มน้อยแห่งชาติต่าง ๆ คือการจัดสรรพื้นที่ลานกิจกรรม สำหรับศิลปินพื้นบ้านอันเป็นส่วนหนึ่งของพิพิธภัณฑ์มีชีวิต และการจัดตั้งอีโคมิวเซียม (ecomuseum) 22 แห่ง ที่มุ่งหมายให้มีการอนุรักษ์วัฒนธรรมอย่างสมบูรณ์แบบ สำหรับมรดกทั้งที่เป็นกายภาพกับมรดกที่ไม่เป็นกายภาพ

มรดกที่ไม่เป็นกายภาพกับอโศมิวเซียม

ประเทศจีนเริ่มมีแนวคิดอโศมิวเซียมตั้งแต่ ค.ศ. 1985 จากนั้นอีกหนึ่งทศวรรษ ที่อโศมิวเซียมแห่งแรกถูกจัดตั้งขึ้น ที่มณฑลกุ้ยโจว ปัจจุบันนี้ประเทศจีนมีอโศมิวเซียม 22 แห่ง ซึ่งส่วนใหญ่ได้รับการตอบรับที่ดีจากสาธารณะ และอโศมิวเซียมก็มีบทบาทสำคัญที่ทำให้การปกป้องคุ้มครองวัฒนธรรมของชนกลุ่มน้อยเป็นไปในทิศทางที่ดี แนวทางการจัดตั้งอโศมิวเซียมก็คือ ชุมชนผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมเป็นผู้ที่มีสิทธิในการตีความทางวัฒนธรรม และเป็นผู้กำหนดคุณค่าและความหมายของวัฒนธรรมของตนเอง และที่สำคัญคือการมีส่วนร่วมของชุมชนที่ถือเป็นหัวใจของอโศมิวเซียม ที่ต้องดำเนินการตามความต้องการของคนส่วนใหญ่ หากมีความขัดแย้งระหว่างการอนุรักษ์กับการท่องเที่ยว การอนุรักษ์ก็จะมีผลสำคัญมากกว่า และจะไม่มี การซื้อขายวัตถุทางวัฒนธรรมอีกต่อไป แต่จะเป็นการผลิตของที่ระลึกที่มาจากแรงบันดาลใจทางวัฒนธรรมแทน โดยจะคำนึงถึงผลประโยชน์ในระยะยาวมากกว่าระยะสั้น ทั้งนี้ หลักการในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมก็คือ การใช้เทคนิคและวัสดุแบบดั้งเดิมสำหรับมรดกวัฒนธรรมที่เป็นกายภาพ และในขณะเดียวกัน สาธารณชนทั่วไปก็ต้องทำความเข้าใจ มีจิตสำนึกและการอนุรักษ์ต้องถือเป็นความรับผิดชอบร่วมกัน โดยที่การจัดอโศมิวเซียมจะไม่มี การกำหนดรูปแบบที่ตายตัว เนื่องมาจากความหลากหลายทางสังคมและวัฒนธรรม และอโศมิวเซียมก็ควรที่จะมีบทบาทในการพัฒนาด้านเศรษฐกิจสังคม และช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตของผู้คน

หลักสำคัญต่าง ๆ ที่กล่าวไปข้างต้นนี้ คือวิธีที่ดีที่สุดในการปกป้องคุ้มครองวัฒนธรรมและแผ่นดินของชนกลุ่มน้อย รวมทั้งเคารพในสถานภาพและคงไว้ซึ่งศักดิ์ศรีของพวกเขา แนวคิดนี้จะเป็นหัวใจสำคัญในการสร้างความเข้าใจและการตระหนักรู้ในเรื่องมรดกโลก ที่มาจากมรดกวัฒนธรรมที่หมายรวมถึงมรดกที่ไม่เป็นกายภาพด้วย

อ้างอิง

UNESCO. 2000. “Principles and Guidelines for the Protection and Promotion of the Heritage of Indigenous Peoples.”